

mål+4+mæle

Mimik og Ivalo

Der er sagt meget sludder om betydningen af de royale tvillingers grønlandske fornavne. Så her er nogle kendsgerninger om disse og andre navne. *Side 6.*

Caffe latte i folkemunde

Hvordan siger man caffe latte, hvis man vil falde ind i cafémiljøet? Det har fonetikerens John Tøndering og hans studerende fundet frem til. *Side 11.*

Retter og rådgiver

Sprogbrug er noget meget personligt, og det er provokerende at blive rettet. Så en sproglig rådgiver skal kunne meget andet end at rette stavfejl. Læs mere i serien »Med sproget på arbejde« *side 17.*

Hist og her, men her og hisset

Mange læsere har samlet på *dippedut*-forbindelser med liv og lyst. Kasper Boye giver overblik over, hvordan ordforbindelserne er skruet sammen *side 20*

Fork. er o.k.

Hvis vi bare kan blive enige om forkortelserne, så kan vi nok bruge nogle flere. Redaktør Ken Farø har mange forslag; prøv dem *side 26*

Sprogligheder **2**

Om brystmælk og sommerfugle **6**

Caffe latte-pause **11**

Sproglig rådgiver – eller bare irriterende sprogrøgter **17**

Hist og her og her og hisset **20**

Forkortelses-konservatisme **25**

Our language is one of the most ugly and limited around. You can't seduce anyone in Danish; it sounds like you are throwing up.

(Sidse Babett Knudsen, f. 1968, i *The Guardian* 1/2 2012)

Sprogligheder

Denne brevkasse handler om sprogligheder. Det er spørgsmål og problemer om sprog, men det er også fine detaljer i sproget som man bliver opmærksom på, og som man vil gøre andre bekendt med. Går I rundt og tænker på sprogligheder, så send et brev om dem til redaktionen. De vil svare på brevet hvis de kan. Ellers kender de nok nogen de kan sætte til det. Send brevet til:

*Carsten Elbro
Institut for Nordiske Studier
og Sprogvidenskab,
Københavns Universitet,
Njalsgade 120,
2300 København S
E-mail: ce@hum.ku.dk*

? Købt eller solgt

Jeg har altid undret mig over udtrykket »jeg ved ikke, om jeg er købt eller solgt«. Hvad er det ønskværdige? og hvordan kan man overhovedet være det ene uden at være det andet? Er der tale om et og/eller?

*Venlig hilsen
Alice Vilstrup
Kastrup*

! Talemåden er en af dem som det ikke giver mening at analysere i enkeltheder, men betydningen er klar

nok: det er et udtryk for rådvildhed, usikkerhed, fastlåst situation.

Vi har en hel del efter samme mønster, nemlig benægtelse af to ord med stik modsat betydning, såkaldte antonymer. Her kommer et par stykker:

*det var ikke til at se hvad der var
op eller ned
han vidste hverken ud eller ind
forhandlingerne kom hverken frem
eller tilbage
vi fik hverken vådt eller tørt
hun er hverken her eller der
sådan en løn kan man hverken leve
eller dø af
den smule penge gør hverken fra
eller til
jeg kan hverken få det låg på eller
af*

Når man benægter antonymer, udelukkes også en tredje mulighed, det er altså en håbløs situation. Uden denne absurde logik, men i øvrigt efter samme mønster har vi

*jeg har ledt både højt og lavt
jeg var ved at tabe både næse og
mund
det er hverken fugl eller fisk/skidt
eller kanel
han kunne hverken sige bu eller bæ*
EH

? Kilomet

Mit spørgsmål drejer sig om ordet kilometer, som jeg har hørt forkortet

til *kilomet* når det drejer sig om 1 eller mindre. Jeg har hørt det hos folk fra den naturvidenskabelige afdeling, men nu hører jeg det også hos journalister fra DR, oven i købet på P1. Der var en journalist der kom til et sted hvor der stod to skilte, og så sagde han at »der var 0,6 kilomet til x og 1,6 kilomet til y«. Jeg mener det er baby-sprog, men hvad siger *Mål og Mæle*?

Venlig hilsen

Jørgen Krøvigård

Næsby

! *En kilomet* forekommer nok mest i børnesprog, men ser altså ud til at brede sig.

Kilometer er noget der næsten altid optræder i flertal: *10 kilometer, mange kilometer, over tre kilometer*. Det *-er* som ordet ender på, ligner slående en flertalsendelse. Vi har *planet – planeter, tapet – tapeter, karet – kareter, kapacitet – kapaciteter*. Så mønsteret *10 kilometer – én kilomet* ligger ligefor. Men forkert er det altså, *kilometer* hedder også *kilometer* i ental, hvis man vil undgå kritik og bedrevidende smågrinen i krogene.

Som med *kilometer* er det gået med ordet *blomst*. På ældre dansk hed det *et blomster*. Det betød enten det samme som *blomst*: »ét blomster gør ingen krans«, siger et gammelt ord-sprog. Eller det kan betyde en samling eller klynge af blomster. Når man talte om en plantes eller et træs blomster, kunne det altså godt være entalsordet, der kunne betegne den samlede blomstermængde. På den anden side var det næsten ikke til at

undgå at *blomster* blev opfattet som et flertalsord: både betydningen 'mængde af blomster', og endelsen *-er*, det hele tyder på flertal, og så var det jo bekvemt – og logisk – at opfinde det tilsvarende entalsord *blomst*.

Det er ikke noget almindeligt fænomen at der på den måde opstår nye entalsformer. Men et eksempel fra nyere tid har vi i ordet *propel*. Vi har det fra engelsk, hvor det hedder *propeller*. Det engelske verbum *propel* betyder 'drive frem', og *a propeller* er en indretning der driver et skib eller et fly frem.

Af en eller anden grund har man misforstået ordet i dansk og troet at det var flertal. Og for at få en entalsform har man så strøget *-er*: *en propel, propellen*. En fejl altså. Det skulle have været *én propeller, to propellere*. Disse former af ordet bruges faktisk af tekniske fagfolk, fx ingeniører, skibsfolk, piloter.

Det er derfor man kan finde både *en propel* og *en propeller* i *Retskrivningsordbogen*.

EH

? Man

Min kone spurgte mig, om *man* er første, anden eller tredje person, ental eller flertal, og det kunne jeg sørme ikke lige svare på.

Venlig hilsen

Hasse Greiner

Bjæverskov

! Grammatisk set er *man* ental og tredje person. Man ser det af de såkaldt refleksive forbindelser: *man skal*

skynde sig, men ikke *man skal skynde mig/os/dem*. Og tilsvarende *man må tage sine forholdsregler*, men ikke *man må tage vores/jeres/deres forholdsregler*. Entallet ses også i forbindelse med adjektiver: *hvis man er ensom*, ikke *hvis man er ensomme*, *man bliver ked af det når...*, ikke *man bliver kede af det når...*

Det var grammatik og bøjningsformer i snæver forstand. Men det er jo åbenbart at ordet *man* betegner en flerhed. Det ser man intuitivt, men man kan også konstatere det ved at *man* kan forbindes med udtryk som *indbyrdes*, *hinanden*, *enkeltvis*: *man bør ikke mobbe hinanden*, *gik man ind enkeltvis?*, *dette må man kunne diskutere indbyrdes*.

Herved ligner *man* substantiver som *familie*, *regering*, *team*. De kan bøjes i ental og flertal som alle andre substantiver, men de kan have deres adjektiv i flertal, også når de selv står i ental: *familien blev ked/kede af det*, *regeringen virker rådvild/rådvilde*, *hele teamet er toptrænet/toptrænede*. Og som man kan forvente: *man blev enige om...*, *kan man blive allergisk/allergiske af det?*, *her skal man være åbne og ærlige*.

I ældre administrationssprog kan *man* optræde indholdsmæssigt, ikke grammatisk, som andet end tredje person: *som svar på Deres andragende skal man* (1. person) *herfra gøre gældende...*, *man* (2. pers.) *bedes slukke lyset inden lokalet forlades*, *når man* (3. pers.) *valgte denne noget problematiske løsning...*

EH

? **Der er ikke snaps i æggesnaps**
Hvorfor hedder det *æggesnaps*? Det har jo intet med *snaps* at gøre.

Lars Dannemand Pedersen
København N

! I C. Molbechs ordbog (1859) er *æggesnaps* forklaret således: »En *Snaps*, hvori er udrørt *Æggeblommer* og *Sukker*«. Der var altså *snaps* i inden man fandt på den alkoholfrie *æggesnaps*. Engang var der for resten også *æbler* i *æbleskiver*.

EH

! **Frederætsja**

En læser fra Århus spurgte i sidste nummer af *Mål og Mæle* om udtalen »*Frederætsja*« af bynavnet *Fredericia*. Læseren får information om købstadsnavnets forskellige udtalemuligheder, men hvorfor lige netop med *t* forbliver et åbent spørgsmål.

Navnet er usædvanligt i dansk. Latiniseringer forekommer undertiden blandt slægtsnavne (*Broby* > *Pontoppidan*, *Smed* > *Faber*) men ikke blandt stednavne. Denne særlige status kan have skabt usikkerhed, men *t*-udtalen kan dog godt sættes i forbindelse med anden lignende udtale i Danmark.

Der er tre spor. De to har forbindelse til latin. Det første dog ikke til Cæsars latin, som nogle af læserne sikkert har snuset til i skolen, for Cæsar sagde formodentlig *pacem* og *dikit*, når han har skrevet *pacem* og *dicit*. Men i middelalderens og renæssansens (kirke)latin udviklede der sig en udtale, der nærmest kan gengives som *tj* (*patjem*, *ditjit*). Det er denne udvikling, som har givet reglen om, at

c foran fortungevokal udtales s (*citron, cypres* m.m.fl. – vi kan eventuelt senere vende tilbage til undtagelsen *Cypern*). Det kan være en udløber af denne regel, som – måske lidt halvkvikset – har ramt *Fredericia*.

Det andet spor vedrører indlånte fremmedord med latinsk baggrund endende på *iti-*, f.eks. *militia, notitia* og *exercitium*, der på dansk har fået normalformerne *militis, notits* og *eksercits*, men som kan opvise former på dansk som *milice, milis, malice, notice, notis, eksercice* (ODS). Mærk også udtalen både med og uden [d] af fisken *elritse* (ODS) og det italienske fremmedord *skitse* (*skizze*) med den svenske mod-svarighed *skiss*.

Men der er også en dansk inspirationsmulighed, som først og fremmest kendes fra stednavne, og som kan formuleres som en regel om en tendens til at indskyde et *t* mellem *i*

eller *e* og *s* i tryksvag mellemstavelse. Det med tryksvagheden kan *Fredericia* ikke opfylde i de optegnelsesformer, vi kender, men det har sandsynligheden for sig, at trykket har ligget på første stavelse, jfr. at udgangspunktet er stednavnet *Frederiksodde*. Hvorom alting er, minder udviklingen af *t* om den udvikling, man kan finde i stednavne som *Ammitsbøl* ved Vejle (1459 *Ammysbøll*), *Ferritslev* på Fyn (1474 *Færessløff*), *Hjermitslev* i Vendsyssel (1319 *Hyalmeslef*), *Serridslev* ved Horsens (1449 *Særræsløff*), *Ørritslev* på Fyn (1423 *Yrislef*).

Nøjagtig hvorfra *t*'et i *Frederætsja* stammer, kan således ikke siges med sikkerhed. Snarest er der tale om et sammenrend af alle tre tendenser, dog især vel de to sidste.

Bent Jørgensen
Afdeling for Navneforskning,
Københavns Universitet

mål+mæle

ISSN 0106-567X

Hjemmeside: www.malogmæle.dk
eller www.maalogmaele.dk

REDAKTION:

Kasper Boye, Carsten Elbro, Ken Farø,
Erik Hansen og Jørn Lund.

TYPOGRAFISK DESIGN: Henrik Birkvig

SKRIFT: FF Olsen

EKSPEDITION OG ABONNEMENT:

Blad og Mål og Mæles plakat kan fås i Net-butikken via www.malogmæle.dk
eller

Studenterafdelingen, Det Humanistiske
Fakultet, Københavns Universitet,

Njalsgade 80, 2300 København S.

Tlf. 35 32 91 45.

E-post: maalogmaele@hum.ku.dk

Mål og Mæle udkommer 4 gange om året, og abonnementsprisen er 225,00 kr. for årgang 2012 i Danmark.

Eftertryk af tekst og illustrationer er tiladt når kilden angives.

Spørgsmål til læserbrevkassen samt manuskripter til Mål og Mæle sendes til:

Carsten Elbro, Institut for Nordiske Studier
og Sprogvidenskab, Københavns Universitet,
Njalsgade 120, København S
ce@hum.ku.dk

Om brystmælk og sommerfugle

■ Grønlandske personnavne

Af Birgitte Jacobsen

Da de kongelige tvillinger skulle døbes i april 2011, var mange selvfølgelig spændte på hvad de kom til at hedde. Det forlød at de små ville få et grønlandsk navn blandt den række af navne som de skulle have ifølge royal navneskik. Hvor rygtet stammede fra, ved jeg ikke, men det gik igen i pressen både i Danmark og Grønland.

Da spændingen blev udløst, gik den danske presse selvfølgelig straks i gang med at finde ud af hvad navnene betød – især de grønlandske navne var en udfordring. Det var meget underholdende da vi her i Grønland i morgenradioavisen fik at høre hvilke fantasifulde udlægninger der var i omløb i Danmark. Ifølge Ritzau skulle Minik betyde 'den tørstige efter brystmælk', mens Ivalo betød 'sommerfugl', 'lillesøster' eller 'lille bølge'.

Der var også andre bud i omløb, herunder 'sytråd' for pigens vedkommende og 'tran' eller 'ørevoks' for drengens – og her nærmer vi os den autoriserede tolkning fra det grønlandske Sprogsekretariat, Oqaasilerif, hvorunder også Personnavneudvalget hører. Drengenavnet Minik kan slås op i den grønlandsk-danske ordbog, Oqaatsit (1997), og det betyder 'ørevoks' eller 'tykflydende tran (brugt som tætningsmiddel til skindbåde)'. Pigenavnet Ivalo kan ikke slås

op i ordbogen, for det er fra Qaanaaq, hvor der tales en anden dialekt end den central-vestgrønlandske der ligger til grund for skriftsproget. *Ivaloq* betyder 'sene' eller 'senetråd' i Qaanaq-dialekten, så her har vi vores 'sytråd' fra før. I de andre grønlandske dialekter har ordet på grund af forskellige lydforandringer fået en lidt anden form, så det hedder *ujaloq* på vestgrønlandsk, og som sådan kan det slås op i den almindelige grønlandsk-danske ordbog.

Navnes betydning

De navne vi bruger i Danmark, er for manges vedkommende ældgamle; vores navnestof rummer både gamle nordiske navne og gamle udenlandske navne, som hebraiske, græske, latinske, tyske, franske m.m. Navne betød oprindeligt noget – de kunne for eksempel beskrive nogle egenskaber eller karakteristiske træk ved barnet, eller de kunne udtrykke gode ønsker eller besværgelser for barnet. De gamle navne er med tiden blevet 'slidt' gennem mange generationers brug, de har ændret udtale, og de er blevet forkortet, og den oprindelige betydning er for længst forsvundet ud i glemslens tåger. Mange mennesker (inklusive jeg selv) synes det er sjovt at finde den historiske betydning af deres eget og andres navne.

Den kan man slå op i forskellige navneleksika (som f.eks. Georg Søndergaard: Bogen om personnavne, Politikens Forlag 1979) foruden selvfølgelig på adskillige internetsider. Navnet *Johannes* har vi fra hebraisk – det betyder 'Herren har handlet nådigt' – og vi har også lavet vores egne kortformer ud af det: *Jens, Hans, Hanne* og *Jane* – for bare at nævne nogle af dem. *Birgitte* er fra keltisk: 'den strålende', *Niels* og *Klaus* kommer begge fra græsk *Nicolai*: 'folkebesejrer', og *Bodil* er et gammelt nordisk navn: 'bod' + 'kamp'. Nogle navne har ganske vist en genkendelig betydning som f.eks. *Sten* eller *Svend*. Men til hverdag tænker man ikke på *sten* eller (håndværker)svende når man taler til eller om *Sten* eller *Svend*, selv om man selvfølgelig kan spille på betydningerne i vitser og festsange. Personen og navnet går op i en højere enhed – man tænker ikke på navnet som *sådan* når man bruger det; det er personen man forholder sig til.

De grønlandske navne

De to grønlandere som Hans Egede i 1724 sendte til Bergen og København for at reklamere for missionssagen, hed *Pooq* 'pose, sæk' og *Qiperoq* 'fure, udskåret fordybning'. Det var typisk at man havde navne som angav ting fra hverdagen. Antropologen Edward W. Nelson berettede i *The Eskimo around Bering Strait* fra 1899 at hvis barnet fødes ude, får det navn efter det første moderen får øje på. Den forklaring kan måske også strækkes til at gælde de mange

navne der angiver hverdagsting fra hjemmet – foruden de tilfælde hvor børn blev navngivet efter vigtige og centrale ting i hverdags- og fangstlivet.

Efter koloniseringen og kristendommens indførelse blev europæiske og decideret bibelske dåbsnavne efterhånden almindelige blandt grønlanderne, for ikke alle præster syntes om at bruge et gammelt grønlandsk navn som kristent dåbsnavn. Men det blev efterhånden også sådan at mange grønlandere selv foretrak de udenlandske navne som officielle dåbsnavne – sådan skriver lægen (og etnografen) Alfred Berthelsen i sin historiske undersøgelse fra 1918 af navneskikken i Uummannaq-distriktet i 1800-tallet. Men, som Alfred Berthelsen også skriver: »Eet er imidlertid, hvad man hedder; noget ganske andet som bekendt ofte, hvad man kaldes«. Så de grønlandske navne, dem som børnene fik gennem opkald, blev stadig brugt i hverdagen; det var navne som beskrev personens egenskaber eller udseende, navne fra hverdagslivet eller naturen, slægtsbetegnelser, kælenavne (også »modsatte« kælenavne, der måske fungerede som en slags beskyttelse af barnet) og sågar udråb.

I Berthelsens liste over navne fra Uummannaq-distriktet fra 1799-1915 finder vi navne som *Illaannartoq* 'den der hele tiden ler', *Arpappaq* 'som løber rask', *Qiiajak* 'den grædevorne', *Qeqarujuk* 'den store ranke', *Kigutikak* 'med store tænder', *Isikitsoq* 'med de små øjne', *Alersi* 'strømpe',

lillesøster = *Naja*
 lille lillesøster = *Najaaraq*
 lille søde lillesøster = *Najannnguaq*
 den lille søde nye lillesøster = *Najattaannnguaq*

Qipik 'dyne', *Qajuutaq* 'øseske', *Umiaq* 'konebåd', *Miteq* 'edderfugl', *Pamioq* 'hale', *Anori* 'blæst', *Tuapak* 'rullesten', *Ajaruluk* 'kære moster', *Aqqalu-artaaq* 'den nye lillebror' (til en pige), *Arnannnguaq* 'kære lille kvinde', *Inequ* 'den søde', *Itannnguaq* 'den lille stygge', *Iannnguaq* 'lille stakkel', *Naakasak* 'hvor er han dog?' *Umaajaq* 'du dér!'

Mange af de navne der står i Berthelsens liste, finder vi også i den nyeste fortegnelse over godkendte grønlandske personnavne fra 2007 (jf. det grønlandske sprogsekretariats hjemmeside: www.oqaasileriffik.gl), men der er kommet mange andre til. I løbet af 1960'erne og 1970'erne fik de gamle grønlandske navne en renaissance som led i den almindelige grønlandiseringsproces der ledte op til Hjemmestyrets indførelse i 1979.

Blandt almindelige pigenavne i dag er navne som *Aleqa* 'storesøster' (til en dreng), *Aminnguaq* 'kære lille skind' (det er ikke i betydningen 'dit lille skind!'), *Arnannnguaq* 'kære lille kvinde', *Inaluk*, 'tarmskind', *Kimmernaq* 'tyttebær', *Paninnguaq* 'kære lille datter', *Naasunnguaq* 'kære lille blomst', *Nuka* 'lillesøster' (til en pige) (egl. 'yngre søskende af samme køn', derfor bruges det til både piger og drenge, se nedenfor), *Pipaluk* 'søde

lille tingest', *Tupaarnaq* 'vild timian', *Uiloq* 'blåmusling' og det nu kongelige *Ivalu* 'senetråd'.

Blandt almindelige drengenavne i dag er *Angutitsiaq* 'stor flot mand', *Aputsiaq* 'snefnug', *Aqissiaq* 'rypekylling', *Aqqalu* 'lillebror' (til en pige), *Inunnguaq* 'kære lille menneske', *Ivaq* 'rugeæg', *Ivik* 'græs', *Malik* 'bølge', *Nuka* 'lillebror' (til en dreng), *Taatsiaq* 'den man nævner', *Ujarak* 'sten', *Ulloriaq* 'stjerne' og lilleprinsens *Minik* 'ørevoks'.

Mange navne findes i flere udgaver, med et eller flere beskrivende suffikser hæftet på. Mest almindeligt er det at hæfte suffikset *-nnguaq* 'kære/søde lille' på. Det giver et nyt, selvstændigt navn: *Ulloriaq* 'stjerne' + *-nnguaq* = *Ulloriannguaq* 'kære lille stjerne'; *Taatsiaq* 'den man nævner' + *-nnguaq* = *Taatsiannguaq* 'den kære lille man nævner'; *Nuka* 'lillebror til en pige' + *-nnguaq* = *Nukannguaq* 'den kære lillebror til en pige' osv. Men der er mange andre beskrivende suffikser. For eksempel kan et drengenavn som *Erneq* 'søn' udbygges til navne som *Erneeraq* 'lille søn'; *Erminnguaq* 'lille kære søn'; *Ernersiaq* 'plejesøn'. Et pigenavn som *Naja* 'lillesøster' (til en dreng) findes i mange varianter: *Najaaraq* 'lille lillesøster', *Najannnguaq* 'lille søde lille-

søster', *Najattaq* 'den nye lillesøster', *Najattaannguaq* 'den lille søde nye lillesøster', *Najakkuluk* 'den lille kønne lillesøster'.

Nogle navne kan bruges til både piger og drenge, ikke bare ovennævnte *Nuka* ('piges lillesøster/drengs lillebror'), men også andre, som for eksempel *Pilu* 'blad' og *Sikkersoq* 'den blomstrende'. Der siger loven at man altid skal have mindst ét kønsspecifikt navn derudover.

Navnetabu

Forskellige kulturer har forskellige navngivningsskikke, men i mange kulturer har det været og er det almindeligt at man opkalder børn efter nogen. Man kan opkalde efter en afdød i slægten, eller man kan opkalde efter en person man ser op til eller ønsker at ære. Skikken med at opkalde efter en afdød var oprindeligt forbundet med forestillingen om sjælevandring i en eller anden form; men der er ikke nogen skarp grænse mellem troen på sjælevandring og så den idé at barnet 'arver' nogle af den opkaldtes egenskaber, eller at man vil ære en person ved at opkalde et barn efter vedkommende.

I det førkoloniale, førkristne Grønland troede man på sjælevandring i den forstand at sjælen var knyttet til det navn en person havde; når en person døde, var navnesjælen derfor hjemløs indtil der blev opkaldt et nyt lille barn efter vedkommende, så navnesjælen kunne finde bolig på ny. Indtil da var det tabu at nævne den afdødes navn. Derfor måtte man

finde en måde at omskrive på, hvis man ville tale om personen eller om det som personens navn betød. Når der var blevet opkaldt en lille ny med det tabuiserede navn, kunne man begynde at bruge ordet igen. Men der er på den anden side tegn på at der endnu en tid efter tabuets ophør kunne være en vis uvilje mod at nævne navnet frit, og det ses den dag i dag.

På Vestkysten var navnetabu (eller tabuet mod at bruge ordet for det begreb den afdødes navn angav) generelt begrænset til bopladsen. Folk fra andre bopladser kunne godt bruge ordet, så det eksisterede i det omgivende samfund og kunne genindtage sin plads i det fælles ordforråd når tabuet var ophævet, dvs. når der var blevet opkaldt et barn med det navn.

Når et navn er blevet tabu og ikke må nævnes, må man finde en måde at omskrive på, hvis man er nødt til at tale om den ting.

På Østkysten, hvor befolkningen tidligere var meget lille og meget isoleret, kunne det ske at tabuiserede ord gik i glemmebogen og erstatningsordet blev hængende som det ord man brugte. Den fransk-canadiske antropolog og lingvist Louis-Jacques Dorais opgør i 1981 at 30 % af ordforrådet i østgrønlandsk er anderledes end i resten af Grønland. Mange af de østgrønlandske ord i sproget i dag er tydeligvis omskrivninger, erstatningsord for de gamle arveord. Det gamle fælles-inuit-ord for knogle, *saaneq* (som det hedder

på vestgrønlandsk) hedder *kikkaq* på østgrønlandsk, direkte oversat 'det man har gnavet kødet af'. På tilsvarende vis kan man oversætte ordet for *stjerner* med 'de små åbninger', *rype* er 'den man kaster sten efter', *hals* er 'det der holder (hovedet) oprejst', osv. Det er klart at ordene for længst er leksikaliserede på østgrønlandsk; de er blevet ord ligesom andre ord, og ingen tænker nærmere over ordets etymologi. Det er kun i vestgrønlandske øren at nogle af ordene kan virke lidt pudsige, fordi man i første omgang forstår dem i deres bogstavelige betydning. Det kan måske sammenlignes med at københavnere synes det er sjovt at *stald* hedder *kohus* på (visse) jyske dialekter.

Det er meget nemt at finde på omskrivninger på grønlandsk på grund af sprogets struktur, hvor man kan sætte adskillige beskrivende suffikser på en rod. Derfor var det nemt at håndtere navnetabu i Østgrønland – og derfor er det nemt i dagens Grønland at finde på nye ord for nymodens begreber, lige fra kolonitidens *kumaasat* for *kommen* ('dem der ligner lus') til nutidens *qarasaasiaq* for computer ('en kunstig hjerne'). Når først de er leksikaliserede, er der ingen der til hverdag tænker på den bogstavelige betydning.

Opkaldelse og navnefæller

Og nu vender vi tilbage til de kongelige tvillinger: Selv om det var nødvendigt at rede betydningsvirvaret ud i Danmark, er der ingen her i Grøn-

land der tænker på dem som Prins Ørevoks og Prinsesse Senetråd. Her hedder de simpelthen Prins Minik og Prinsesse Ivalo. Ligesom det er tilfældet med danske navne, tænker man ikke på den etymologiske betydning bag de to navne. Det er to navne, og begge to ligger på navnenes topti i Grønland.

I sin ph.d.-afhandling fra 2011 undersøger Gitte Tróndhjem, lektor ved Grønlands Universitet, navngivningsskikken i nutidens Grønland, og hun påviser at nogle af de gamle forestillinger omkring opkald stadig lever, omend i ændret form. Når et barn opkaldes efter en afdød, er det stadig sådan i dagens Grønland at barnet 'arver' den afdødes familiære og sociale netværk med de rettigheder og pligter det indebærer.

Det er det som ligger i professor Minik Rosings bemærkning i *Weekendavisen* (19. maj 2011):

»Næste gang nogen spørger, hvad Minik og Ivalo betyder, må svaret blive: Det betyder, at forældrene har givet deres børn et partoutkort til den lille filial af paradys, der går under navnet Grønland.«

Den lille prins Minik og den lille prinsesse Ivalo har i kraft af deres navne fået mange navnefæller i Grønland, og navnefæller i Grønland har en særlig samhørighed som rækker hen over rang og stand, herkomst og sprog.

Birgitte Jacobsen (født 1953)
ph.d.,

lektor ved Grønlands Universitet

Caffe latte-pause

Af John Tøndering

I løbet af ca. 20 år er den italienske kaffedrik *caffe latte* gået fra at være en specialdrik der kun blev serveret på de allermest hippe København K'ske cafeer, til at være symbolet for en hel livsstil. Drikken havde formodentlig signalværdi lige fra sit indtog i Danmark i begyndelsen af 1990'erne, og det er derfor imponerende at denne særlige mælkekaffe ikke er blevet slidt ned til en tom kliche. Drikken formår stadig at holde sig varm. Den sender måske ikke røgsignaler fra en af senmodernismens forposter, men den dukker op som et sikkert kendetegn når der skal rapporteres fra en af samfundets hovedstrømninger. Hvis man i dag vil vise at man er ungdommelig, innovativ og optaget af mindfulness, er *caffe latte* drikken der skal drikkes.

Men hvordan udtaler man egentlig navnet på denne drik? Hvad gør man når man står der ved porten til Europa og drømmer om kaffe med rigeligt mælk, mens man samtidig gerne diskret vil udsige navnet på adgangskoden til *caffe latte*-segmentet? Skal udtalen følge de regler der normalt gælder danske ord med lignende struktur, eller skal man anvende en alternativ udtale?

Ovenstående spørgsmål blev diskuteret flittigt blandt studerende der fulgte undertegnede kursus i *almen*

fonetik ved lingvistik, Københavns Universitet i foråret 2011. Heldigvis rummer spørgsmålene muligheden for at blive belyst via empiriske undersøgelser, så det var bare med at komme ud blandt sprogbrugerne. Vi blev dog hurtigt enige om at vi ikke ville være i stand til at indkredse de mere sociale aspekter af sagen, så vi besluttede at koncentrere os om det lidt mere objektivt tilgængelige, nemlig udtalen. Og vi valgte samtidig at fokusere på den storkøbenhavnske udtale og spurgte: *Hvordan udtaler man a-lydene i caffe latte?*

Vokalvalg

Når den storkøbenhavnske sprogbruger skal bestille *caffe latte*, vil hun utvivlsomt udtale drikken med hovedtryk på tredje stavelse: *caffe LATte*. Det er ikke det der volder problemer. Det er valget af a-vokal der er udfordringen. Skal *latte* rime på *ladte* og *katte*, som kort a normalt gør når det kommer før en konsonant der artikuleres med den allerforreste del af tungen? Eller skal man bruge den a-lyd man kender fra *kappe* og *pakke*, dvs. sådan som kort a udtales når det kommer før en konsonant der artikuleres med læberne eller bagtungen? Og hvad med *caffe*? Skal man vælge *kappe-a*, eller vil sprogbrugeren associere *caffe* med *café* som i *café au lait*

og derfor vælge et *katte-a*? Ifølge *Den Danske Ordbog* vælger sprogbrugeren en udtale med *katte-a* både i *caffè* og i *latte*.

Ud i felten

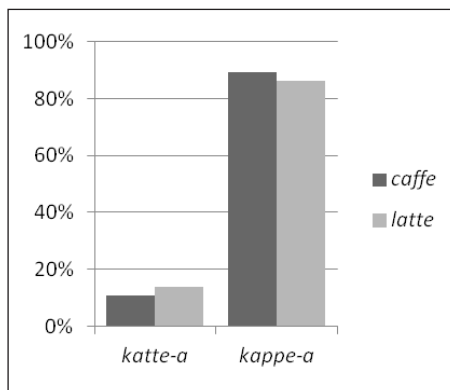
Man kan undersøge udtale på mange måder. Man kan fx optage sprogbrugere (informanter) i et lydstudie, eller man kan undlade at optage og bare notere det man hører. Man kan bruge et manuskript der indeholder sætninger med de ord man ønsker at undersøge, eller man kan interviewe folk og vente på at de siger de ord man gerne vil undersøge. Mulighederne er mange. Vi valgte en indirekte metode hvor vi fremprovokerede udtalen af *caffè latte* ved at camouflere opgaven som en hukommelsestest. På et stykke papir skrev vi fem ord under hinanden: *Weekend, fortov, Italien, vinter* og *caffè latte*. Papiret blev efterfølgende dekoreret med Københavns Universitetets logo og lamineret. Planchen blev bragt med ud i felten, og tilfældige forbipasserende blev anmodet om at deltage i et videnskabeligt forsøg. Hvis en person ville deltage, fik han eller hun 30 sekunder til at memorere de fem ord, hvorefter planchen blev skjult. Efterfølgende blev informanterne bedt om at sige hvilket ord der stod øverst (*weekend*), og hvilket ord der stod nederst (*caffè latte*). Til sidst blev informanten anmodet om at opgive bopælsadressens postnummer. Det hele blev noteret, og informanten blev takket for indsatsen. Efter at informanten var spadseret videre, konfererede de to interview-

were om hvad de havde hørt, og resultaterne blev noteret på et dertil indrettet svarark sammen med informantens køn og formodede alder (angivet som et tiår, fx *40'erne*). En del informanter var nysgerrige og spurgte om hvad undersøgelsen egentlig gik ud på. De blev naturligvis informeret.

12 studerende gennemførte undersøgelsen sidst i april 2011 (se navnene sidst i artiklen). De delte sig i grupper på 2-3 personer, og de tog opstilling 3 forskellige steder i København: Amager Centret, Enghave Plads på Vesterbro og Strøget nær Amagertorv.

Det drak de

Der blev indsamlet svar fra 85 informanter i alt. 65 af disse personer (38 kvinder og 27 mænd) angav et postnummer fra det storkøbenhavnske område. 7 storkøbenhavnere (11 %)

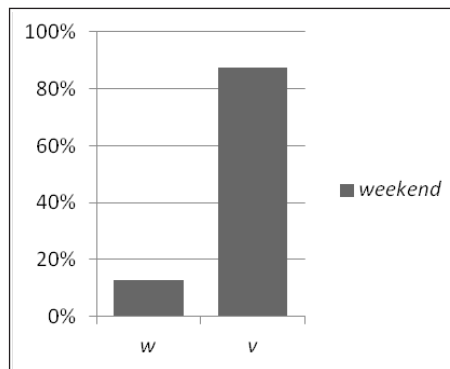
Figur 1.
Fordelingen af *caffè latte*-udtaler på *katte-a* og *kappe-a* blandt storkøbenhavnske sprogbrugere.

udtalte *caffè* med *katte-a*, mens de resterende 58 personer (89 %) brugte et *kappe-a*. 9 personer (14 %) brugte et *katte-a* i *latte*, hvorimod et flertal på 56 personer (86 %) udtalte *latte* med et *kappe-a*. Den procentvise fordeling af udtalerne fremgår af figur 1. Der er således meget der tyder på at normudtalen af *caffè latte* i det storkøbenhavnske område er med *kappe-a* og ikke med *katte-a*, som angivet af *Den Danske Ordbog*.

Der kan ikke konstateres nogen sammenhæng mellem bopæl og mindretalsudtalen med *katte-a*. Der synes ej heller at være en sammenhæng mellem alder og udtalen af *caffè* med *katte-a*. Derimod synes brugen af *katte-a* i *latte* at have en vis sammenhæng med alder, idet syv ud af de ni personer der udtalte *latte* med *katte-a*, er bedømt til at være i 40'erne eller derover. Det skal dog pointeres at en anslået alder på 40 år og derover ikke nødvendigvis betyder at man udtaler *latte* med *katte-a*. Der indgår således 20 storkøbenhavnere i denne aldersgruppe i undersøgelsen. Det betyder at der stadig er et flertal på 13 personer eller 65 % der udtaler *latte* med *kappe-a*. Man skal naturligvis tage aldersoplysningerne med forbehold da alderen ikke er selvangivet, men anslået af undersøgelsens interviewere. Man fristes dog alligevel til at tro at det ikke er i denne aldersgruppe (40+) vi finder det prototypiske medlem af *caffè latte*-segmentet.

Der blev som sagt indsamlet data 3 steder i det københavnske område. Der kan dog ikke konstateres nogen

sammenhæng mellem udtale og indsamlingssted. Ligeledes synes køn ikke at have en indflydelse på valget af vokal.

Figur 2.
Fordelingen af udtaler af *weekend*.

Sammen med udtalen af *caffè latte* registrerede interviewererne også udtalen af den første lyd i *weekend*. Det blev således noteret om informanten brugte et almindeligt *v* som i *vej* eller en mere engelsk udtale med *w*. Vi valgte at inddrage dette ord fordi vi havde en mistanke om at en *w*-udtale i *weekend* kunne korrelere med en bestemt udtale af *caffè latte*. I 2 tilfælde blev udtalen ikke noteret, og der foreligger således information om udtalen blandt 63 storkøbenhavnere. Fordelingen fremgår af figur 2. 8 sprogbrugere (13 %) udtalte *weekend* med *w*. De 55 øvrige (87 %) brugte derimod en *v*-udtale. Mindretalsudtalen med *w* korrelerer ikke med mindretalsudtalen af *caffè latte*. Faktisk er der ingen af de 8 storkøbenhavnske *w*-brugere

der anvender *katte-a* i *caffè latte*. Det vil sige at har man først sagt *weekend* med *w*, så bruger man *kappe-a* i *caffè latte*.

20 af undersøgelsens informanter kommer fra et sted uden for det stor-københavnske område. 9 er fra det øvrige Sjælland, 2 er bosiddende i Sverige, og 9 er fra Jylland eller Fyn. Sjællænderne og de danske svenskere har en fordeling af *a*-udtaler der ligner storkøbenhavnernes, men jyderne og fynboerne udviser en modsatrettet

tendens. 6 ud af 9 jyder og fynboer udtalte *caffè* med *katte-a*, og det var også den lyd der blev brugt i 5 ud af 9 udtaler af *latte*. Når over 80 % af de københavnske sprogbrugere udtaler *caffè latte* med *kappe-a*, må man sige at det jyske og fynske flertals brug af *katte-a* i samme ord er under pres. Og går det som det plejer, vil man nok inden længe høre udbredt brug af *kappe-a* i udtalen af *caffè latte* på cafeerne i de jyske storbyer.

*John Tøndering (f. 1967), ph.d.,
adjunkt i fonetik
Københavns Universitet*

De 12 flittige studerende fra indoeuropæisk eller lingvistik der udførte selve dataindsamlingen, er: *Kathrine Andresen, Signe Dam Andersen, Emma Victoria Milner Bentler, Lotte Birkedal, Andrea Grunnet Jacobsen, Sille Bern Jensen, Anders Reinhard Kieler, Charlotte Larsen, Kamilla Steenvinkel, Marie-Louise Lind Sørensen, Kasper Ørntoft Thor og Catrine Nielsen Voigt.*

Sproglig rådgiver – eller bare irriterende sprogrøgter

Af Jeanette Serritzlev

Jeg kan ikke gøre for det, men jeg kan lide det. Grammatik. Sproglige nørderier. Sætningsanalyse. Jeg kan se sætningernes strukturer, og jeg vil så gerne, at andre kunne det samme.

Mit arbejde består blandt andet i at fungere som sproglig rådgiver. Nogle gange kalder man det kommunikationsrådgiver, fordi det lyder flottere; andre gange underviser, fordi det at undervise også er en del af det. Og nogle gange er jeg bare den irriterende ven/søster/kollega, der korrigerer folks sprog. Det er en arbejdsskade.

Det begyndte med et cvr-nummer og lidt korrekturlæsning i studietiden og dækker nu alt fra journalistik og undervisning til rådgivning. Firmaet hedder Serritzlev Sprog, og til efteråret fejrer 'vi' (det er *businessdansk* for 'enkeltmandsvirksomhed') 10-års-jubilæum.

Sproget som redskab

»Kan du leve af det?« bliver jeg tit spurgt, og folk kigger på mig med en blanding af vantro og medlidenhed. Sandheden er, at jeg gennem de 10 år med eget firma ofte har haft et andet job ved siden af – også inden for kommunikation (og hvor en del følgende har været sproglig rådgivning) – men svaret på spørgsmålet er grundlæggende »ja«. Noget godt er der ved,

at folkeskolen ikke magter at sende folk videre med de basale færdigheder i orden. Det gør nemlig, at mange arbejdsgiver senere køber sådan én som mig til at undervise, omskrive standardbreve eller på anden måde rådgive om det sproglige – eller være tekstforfatter.

Udfordringen ligger selvfølgelig i, at sproget tilhører os alle, og det er noget, som vi alle mestrer. I en eller anden grad. Så når krisen kradser, og bestillingerne bliver færre, er sproglig ekspertise sjældent det, man prioriterer højt i virksomheden. Forståeligt nok. Men jeg har ikke et kæmpe firma, store forpligtelser for ansatte og et dyrt kontor at finansiere. Jeg skal finansiere mig selv. Og det kan man godt, også i krisetider. Men selvfølgelig skal man kunne sit håndværk.

Håndværksmæssige færdigheder

Det begynder alt sammen med grammatikken. Kan man ikke analysere en sætning, kan man ikke sætte korrekt komma. Har man ikke ydmyghed nok til at slå ord op – hellere én gang for meget end for lidt – vil ens sproglige arbejde også ofte bære præg af det. Der er rigtig mange akademikere, som sikkert er dygtige til strategisk kommunikation, men som stadig ikke

kan skrive en pressemeddelelse fejlfrit.

Jeg laver også fejl. Alle opgaver er et spørgsmål om tiden til rådighed. Men jeg sætter en ære i, at grundlaget er i orden. Skal jeg troværdigt kunne rådgive andre om sprog og kommunikation, skal jeg ikke bare kunne det nogenlunde. Jeg skal immervæk være skarp! Og det er pinligt, når jeg fejler ud i retskrivningsreglerne.

Sær behandling

For ca. 10 år siden kom jeg gående hjem og så en varevogn holde på gaden. »Vi giver vores kunder sær behandling«, stod der. Jo, det stod der. Jeg grinede. Det er jo sjovt. Jeg undrede mig også. Undrede mig over, at man ikke, inden man nu får lavet en dyr reklame til et køretøj, lige får en eller anden til at kigge den igenem.

Som ung og naiv sprogværser troede jeg, at hvis jeg bare påpegede folks fejl, ville de straks søge at rette dem. Jeg husker endnu, da jeg under et studiejob hos Gouda Rejseforsikring fik ledelsens accept af min fine sprogpolitik og tænkte: »NU kan det kun gå fremad.« Hvorefter jeg måtte konstatere, at folk skrev, som de altid havde gjort. På godt og ondt.

Det var mit første, og i grunden nok ganske sunde, møde med den sproglige virkelighed. Noget andet måtte gøres. Under et sprogligt projekt, hvor jeg var i kontakt med Topdanmark og deres seriøse tilgang til det sproglige arbejde, blev jeg

introduceret for deres sprogtip, som de sendte ud pr. e-mail, vel at mærke til de medarbejdere, som havde tilmeldt sig. Det blev begyndelsen til »Fra sprognørdens hjørne« – mit eget nyhedsbrev, som jeg indledte hos Gouda Rejseforsikring, og som jeg siden har videreført i regi af mit eget firma.

Tanken er helt banalt, at sprog er noget, de fleste synes er sjovt. Hvorfor siger man *at have en kæp i øret* eller *hele molevitten*? Den slags sproglige forklaringer (som også gives i dette tidsskrift) kan de fleste folk godt lide at høre. Man behøver ikke at gøre det alt for langhåret, hvis ikke målgruppen er til det – men en kort, sjov forklaring sælger. Og endnu vigtigere: Den bevirker, at folk taler om og tænker over deres sprog. På en helt anden måde, end havde jeg blot rundsendt »Dagens komma-regel«. Det er i hvert fald min oplevelse.

Ros-kritik-ros

Jeg har i mit professionelle virke arbejdet en del år i forsvaret og der lært en god, pædagogisk metode, der i al sin enkelhed hedder: Ros-kritik-ros. Den har jeg i den grad taget til mig. Hvad enten det er kollegaen, der beder om en ærlig vurdering af en skrivelse, den studerende, der vil høre, hvordan niveauet er i en opgavetekst, eller kunden, der spørger, om man kan forbedre udkastet til et salgsbrev.

Modellen er simpel:

Ros: Der er altid noget, der er godt. Om ikke andet tanken bag! Det taler vi om først.

Kritik: Men der er også et forbedringspotentiale... Det tager vi så fat på her.

Ros: Men som sagt er det et glimrende udkast, som vi med få greb kan optimere.

Det virker, når man skal motivere folk til at gøre en ekstra indsats i felten, og det virker sjovt nok også, når man skal inspirere folk til at skrive bedre. Dette er et meget vigtigt redskab for en sproglig rådgiver. Arrogance og fokus på fejl giver ikke mange kunder i længden.

Rådgiverens værktøjskasse

Da jeg i det forrige årtusinde begyndte på danskstudiet på Københavns Universitet, følte jeg mig ganske habil til retskrivning og dansk grammatik. Så var det, at jeg (heldigvis) blev meget klogere, og jo mere jeg læste, desto mere slog jeg op. Jeg slår stadig op.

Jeg ville lyve, hvis jeg sagde, at jeg bruger *Ordbog over det Danske Sprog* mere end Google; for sidstnævnte er en herlig opfindelse og en stor hjælp i hverdagen. Men jeg bruger også opslagsværkerne i bogform. Ikke dagligt, men hyppigt. Munksgaards tykke fremmedordbog og Politikens mangfoldige bogserie om »ord, der driller«

eller talemåders oprindelser. Retsskrivningsordbogen er en tro følgesvend; efterhånden ofte i onlineversionen på retskrivning.dk.

Jeg skal ikke være for fin til at indrømme, at jeg også slår velkendte ord op. Når jeg sidder og pludselig ikke kan beslutte mig for, om det hedder *rundtomkring* eller *rundt omkring*. Når jeg bliver i tvivl om, hvordan *s* og *c* skal placeres i *rekognoscere*. Også selv om jeg har skrevet ordet mange gange i forsvarssammenhæng.

Den bedste sprogbruger er således ikke kendetegnet ved at være den, der ubetinget kan vinde en stavekonkurrence, men den, der ved at tvivle – og søger et svar. Derfor vil jeg også hellere som rådgiver og underviser give folk lyst til at slå ordene op frem for at udsætte dem for diktat og give dem et diplom ved en fejlfri besvarelse. For i morgen er det nogle andre ord, de skal bruge.

Inspirationen er allestedsnærværende

Helt grundlæggende er en passion for sprog nødvendig, hvis man skal virke som troværdig rådgiver. Det vil jeg i hvert fald mene. Uden at misbruge ordet tør jeg godt sige, at jeg elsker sprog. Jeg er vild med at læse og med at skrive. Men selv en skriveglad sprognørd kan være fattig på inspiration en søndag aften før deadline. Meget fattig. Jeg er erfaren nok til at kunne udfylde papiret med ord, men jeg kan mærke den kreative tørke.

Derfor er jeg også opmærksom på, hvor jeg kan hente inspiration. Jeg

samler så at sige på den, og jeg tror godt, at man kan spare op. Jeg tager citater ud af aviserne, finder sproglige fejl i reklamerne og tager et billede med mobilen, når jeg i caféens menukort ser, at de har en »slidetalerken« – med tre slags sild.

Jeg har mapper med sproglige blomster og ditto brøl, og jeg kan sagtens finde på bare at sidde og kigge mapperne igennem. Jeg bruger i høj grad også mine bøger. Vandrer rundt, griber ud efter én og ser, hvordan en eller anden forfatter egentlig er kommet i gang. Der er noget særligt over første sætning i en bog.

»Kun det første ord er frit«, læste jeg engang i en bog om at skrive. Det er en fascinerende sætning – og tanke. Det er jo sandt, for når jeg har skrevet det, er der allerede en begrænsning på, hvad der kan komme efter.

Endelig bruger jeg også min sprog-brevkasse som inspirationskilde. På min hjemmeside har jeg en tjeneste, hvor folk kan spørge om sprog – og den bliver brugt. Det tager selvfølgelig lidt tid, men det er også sjovt. Særligt når jeg kan finde et fornuftigt svar. Det er også lidt sjovt nogle gange at få helt andre spørgsmål end dem, man selv ville kunne finde på at stille. F.eks. var jeg sidste år i e-mail-korrespondance med en dansker i Sydamerika, der solgte et produkt, som han ville navngive på ny. Derfor havde han brug for hjælp til lidt sproghistorisk eftersøgning.

Kan den slags betale sig? For mig kan det. Det er surt, når man svarer, og folk ikke engang orker at skrive:

»Tak for hjælpen.« Så kan jeg godt begynde at tænke, at jeg fra nu kun udfører fakturerbart arbejde... men når man så får en meget venlig og positiv tilbagemelding fra et sted i Sydamerika, hvor man har givet en dansk forretningsindehaver et svar, han er glad for, så er det faktisk sjovt igen. Lidt nørd har man vel lov til at være.

Hvem rådgiver rådgiveren?

Vi kender alle den med skomagerens børns sko. Og der er noget om snakken. Min egen hjemmeside lader meget tilbage at ønske, og mit nyhedsbrev, der er et con amore-projekt, har længe ligget i dvale på grund af mange opgaver. Jeg er vant til at rette og vejlede andre og advare dem mod at gå i rutinefælden, men hvem fortæller mig, når jeg selv gør det?

Det er nok en af de største udfordringer som selvstændig sproglig rådgiver. Jeg har ikke det endelige svar på, hvordan man bedst undgår sproglig metaltræthed, men en begyndelse er at være bevidst om faren for det. Jeg benytter mig af respons på nogle tekster fra forskellige kontakter. Jeg har også forsøgt med kreative skrivekurser. Jeg forsøger at prøve mig selv af i andre genrer såsom noveller og kortprosa, og jeg sørger for at læse forskellig slags sprog – fra politiske analyser i Berlingske over boganmeldelser i Weekendavisen til romaner af alt fra Umberto Eco til Douglas Coupland.

Styr på bundlinjen

På danskstudiet på Københavns Universitet lærte jeg nogle vigtige sætninger af nu pensioneret dr.phil. John Chr. Jørgensen, hvis undervisning jeg havde fornøjelsen af i flere semestre. De to sætninger er hhv.: »Enhver tekst kan blive bedre« – men også: »Ikke enhver tekst skal vinde priser«.

Der er meget rugbrødsarbejde, og den tid, der er afsat, er netop til det. Ikke til at skabe et værk. Det er let at bruge 30 timer på en opgave, der er prissat til 10, men det er dårligt købmandsskab. Den sproglige rådgiver skal være fagligt ærekær og gå op i sit arbejde; men han eller hun skal også kunne opstille et regnskab og finde ud af, hvornår tingene kører rundt.

I de første år lavede jeg den klassiske fejl med at prisfastsætte en opgave til alt for få timer. Mangen nat har jeg siddet oppe og lavet en opgave færdig. »Interesstid«, jo tak. Jeg har tænkt, at jeg ikke »kunne lide« at tage så meget for en opgave. Jeg ville hellere bare lige lave den helt færdigt, så kunden nok blev rigtigt glad. Og det er han da som oftest heldigvis også blevet. Men pågældende kunde har ikke haft en jordisk

chance for at vide, hvor mange timer der lå bag – og i nogle tilfælde har han måske tilmed været ligeglad. Fordi forskellen på det, jeg havde klart kl. 23 og kl. 05 aldrig ville være blevet bemærket af andre end lige netop mig.

En bedre verden?

Da jeg var mest naiv studine, mente jeg, at verden ville være et bedre sted uden kommafekl. O.k., måske mener jeg det i grunden stadig – men min pragmatiske sans har vundet over naiviteten, og jeg har indset, at fejlene bliver ved. Vi er de frelste – og de andre, der er ligeglade.

Jeg vil stadig hjertens gerne undervise og rådgive folk i grammatik og tegnsætning, men jeg har også indset, at god kommunikation handler om meget mere end det. Der er en tid til kommaer. Og der er en tid, hvor man bare skal lade dem ligge. Også selv om det gør ondt.

Et succeskriterium for mig som sproglig rådgiver er derfor ikke nødvendigvis, at kunden står med en sprogpolitik på 50 sider, som de færreste læser, og endnu færre efterlever. Det er i stedet, at jeg har viderebragt begejstringen for sproget og lysten til at bruge det bedre.

*Jeanette Serritzlev (f. 1978),
cand.mag. i dansk.*

*Indehaver af Serritzlev Sprog
og ekstern lektor i kommunikation
ved Københavns Universitet*

Hist og her og her og hisset

Af Kasper Boye

I *Mål og Mæle* nr. 4, 2010 omtalte jeg i en artikel om *dippedutter* og *duppeditter* en række sproglige forbindelser, der har det til fælles, at de består af to eller flere led, der er mere eller mindre identiske, men ikke helt. Jeg foreslog, at disse tendenser vidnede om en række æstetisk betingede tilbøjeligheder:

1. en tilbøjelighed til at sætte led med vokalen *i* før led med andre vokaler (vi siger *hip som hap*, ikke *hap som hip*),
2. en mere generel tilbøjelighed til at sætte led med høje vokaler før led med lavere (vi siger *ny og næ*, ikke *næ og ny*),
3. en tilbøjelighed til at sætte led med færre stavelser før led med flere (vi kalder det *Mål og Mæle*, ikke *Mæle og Mål*),
4. en tilbøjelighed til at sætte led uden initial konsonant før led med (vi siger *ælle-bælle*, ikke *bælle-ælle*),
5. en forkærlighed for vokalrækkefølgen *i-a-u* (vi siger *Rip, Rap og Rup*, ikke f.eks. *Rap, Rup og Rip*).

Til slut opfordrede jeg jer læsere til at indsende eksempler og modeksempler på disse tilbøjeligheder eller på andre tilbøjeligheder. Der var

flere, der reagerede. Én, Katrine Falcon Søby, lavede sin helt egen empiriske undersøgelse, som man kan læse om i næste nummer. Andre for først i lænestolen og derefter til tasterner. Her er, hvad de fandt ud af.

Vokalen *i* før andre vokaler

Bent Petersen fra Ullerup ved Sønderborg har koncentreret sig om de tre første af de ovenfor nævnte tilbøjeligheder.

En stor del af hans imponerende materiale er eksempler på tilbøjeligheden til at sætte *i* før andre vokaler (indledningens tilbøjelighed 1). I flere af disse eksempler er det netop kun vokalerne, der adskiller sig: *blib blob*, *pik og pak*, *plidderpladder*, *sjip-sjap*, *trip-trap(-træsko)* og endelig *Kyllerlylles* bevængede ord: *det filde*, *det falde* (*i min hovedskalle*).

I andre eksempler er det kun konsonanterne i begyndelsen af leddene, der er ens: *briste eller bære*, *dikkedarer*, *fri og frank*, *grine eller græde*, *hive og hale*, *hiv ohøj*, *liv og lyst*, *nid og nag*, *ride ranke*, *rist eller ro*, *rive og ruske*, *skrig(e) og skrål(e)*, *slid(e) og slæb(e)*, *spinke og spare*, *stiv og strunk*, *strid(e) og stræb(e)*, *stride strømme*, *svie og smerte*, *vilde vover*, *vind og vejr*, *vride og vende sig*, det »afdøde ordpar« *fri og frels* og fra tysk *klipp und klar*.

I atter andre eksempler er leddene helt forskellige: *hige og søge, ild og vand, krig og fred, liv og/eller død, (straffe på) liv og gods, liv og sjæl, livrem og seler, (med) piber og trommer, piger og drenge, pis og lort, (alle de) riger og lande, skidt og møg, skik og brug, skind og ben, svindel og humbug, stille og roligt, vid og sans.*

Af modeksempler har Bent Petersen kun fundet ganske få: *sort og hvidt, sort-hvidt, hug (en hæl) og klip (en tå), gå fra og til, gøre fra eller til.* De to sidste er ikke engang enerådende. Man kan snildt *gøre til eller fra*, og man går (ifølge KorpusDK) oftere *til og fra end fra og til*. Til gengæld kan man ikke kun være *fri og frank*, men også *frank og fri*.

Høje vokaler før lavere

Bent Petersen giver også en række eksempler på den mere generelle tilbøjelighed til at sætte høje vokaler (*i, y, u*) før lavere (indledningens tilbøjelighed 2). Der er eksempler, hvor leddene indledes af identiske konsonanter: *i huj og hast, med hud og hår, flyve og fare, gå fra hus og hjem, klynke og klage, kys og kram/klap, ryge og rejse, synd og skam*, og eksempler med helt forskellige led: *fynd og klem, gul og blå, huldskab og troskab, (som) hund og kat, kryds og tværs, nu og da, sund og rask, syde og gære/boble, ude og hjemme*, men kun ét eksempel, hvor leddene alene adskiller sig ved vokalen, og det er *en sludder for en sladder*.

Af modeksempler er der igen kun ét: *mand og mus*. Det kan måske

bortforklares med henvisning til den femte af de indledningsvis nævnte tendenser: forkærligheden for rækkefølgen *i-a-u*. Og igen er modeksemplet langt fra enerådende: *Mus og mand* er faktisk omtrent ligeså hyppigt som *mand og mus* i KorpusDK.

Færre stavelser før flere

Mange af Bent Petersens fund eksemplificerer ikke blot en af de to vokaltilbøjeligheder, der blev omtalt i de foregående afsnit (indledningens tilbøjelighed 1 og 2), men også tilbøjeligheden til at sætte led med færre stavelser før led med flere (indledningens tilbøjelighed 3). Følgende eksempler har både færre stavelser før flere og *i* før anden vokal: *fiks og færdig, fin og fornem, fis og ballade, flid og møje, frisk og frejdig, himmel og helvede, kniv og gaffel, list og lempe, liv og helbred, liv og lemmer, liv og levned, liv og lykke, liv og røre, skidt og kanel, pis og papir, splid og spektakel, ting og sager, tit og ofte, vild i varmen.*

Følgende har både færre stavelser før flere og høj vokal før lavere: *byde og befale, fryd og gammen, frygt og bæven, fyr og flamme, lyn og torden, lys og lygte, snyd og bedrag, suk og klage, syg og dårlig* (eller *sy å vou/våg*, som det lød i Bent Petersens lollandske barndomshjem), *(for) syv søren/satan, tyst og stille, tyve og røvere.*

Der er også enkelte eksempler, som kun illustrerer stavelsestilbøjeligheden: I *hus og hytte* har både *hus* og *hytte* høje vokaler, og i *le eller*

græde og gråd og tænders gnidsel har begge led ikke-høje vokaler (e i le er dog højere end æ i græde).

I artiklen om *dippedutter* og *duppeditter* foreslog jeg forsigtigt, at stavelstilbøjeligheden har forrang for vokalbøjelighederne. Det forslag underbygger Bent Petersen med en række eksempler: *alt eller intet, død og kritte, død og pine* (men: *pinedød*), *mad og drikke, (til) punkt og prikke og våd og villig* (som Bent Petersen beskylder min årgang for at have fundet på). Perlen i samlingen er eksempelparret *hist og her og her og hisset*: Kun i det første eksempel får vokalrækkefølgetilbøjeligheden lov at blomstre. I det andet dominerer stavelsestilbøjeligheden.

Også her er der imidlertid modeksempler: I følgende eksempler vinder vokaltilbøjelighederne over stavelsestilbøjeligheden: *himmel og hav, kvinder og børn, sludder og vrøvl, tidligt og sent, vinde/vende og sno sig*; i et enkelt taber stavelsestilbøjelighederne uden konkurrence: *arme og ben*; og tre eksempler strider mod både vokal- og stavelsestilbøjelighederne: (*med*) *bue og pil, kjole og hvidt, dette og hint*. Det sidste af disse modeksempler kan forklares med en tilbøjelighed til at sætte led, der referer til 'her', før led, der referer til 'der' – jf. *her og der, dette og hint, ditten og datten* og tysk *dieses und jenes*, engelsk *this and that* og fransk *ceci et cela*, hovedparten af hvilke faktisk også følger tilbøjeligheden til *i* før anden vokal.

Bent Petersen giver som »en lille

rosin« Palle Jessens digt, der tager udgang i bøjningen af et latinsk demonstrativt pronomen: *hic – haec – hoc, hunc – hanc – hoc* osv, og i sentensen *hinc illae lacrimae* (Terents). Det korte digt hedder »Krøbling«, og der er skabt et lydbillede over krykkernes dunk på fliserne:

Hink
Hink
Honk
Hinke, hænke, hank
Hunk
Illæ, illæ hank
Lakrimæ
Lakrimæ
Honk

Lyd og skrift og alternative forklaringer

En del af eksemplerne ovenfor skal tages med forbehold. Når en forbindelse har et led med *i* før et led med en anden vokal, eller et led med høj vokal før et led med lavere vokal, er det ikke nødvendigvis ensbetydende med, at tilbøjeligheden til en af disse rækkefølger faktisk har spillet en rolle i dannelsen af forbindelsen.

For det første skal man huske på, at tilbøjelighederne er lydige, mens eksemplerne er skriftlige. Det er ikke alle skriftens *i*'er, *y*'er og *u*'er, der udtales med henholdsvis *i*-, *y*- og *u*-lyd. I *briste eller bære* udtales *i* f.eks. med omtrent samme lyd som æ, og i *kys og kram* udtales *y* med ikke-høj *ø*-lyd, og Bent Petersen tager selv forbehold for det sidste eksempel med

en bemærkning om, at det snarere var øjet end øret, der valgte det. I de to netop nævnte tilfælde kan man måske forsvare tilbøjelighederne med, at udtalerne var nærmere skriften, da forbindelserne blev dannet. Men det er ikke sikkert, at andre eksempler med afvigelser mellem lyd og skrift kan forsvares på tilsvarende måde.

For det andet er det, som Bent Petersen gør opmærksom på, ofte naturligt – selv hvor der ikke er afvigelser mellem lyd og skrift – at søge andre forklaringer end det rent lydligge. Når vi siger *milde Moses* og ikke *Moses milde* skyldes det f.eks. helt oplagt en syntaktisk konvention, hvorefter vi sætter attributive adjektiver (som *milde*) før nominale kerner (som *Moses*). Men det er da oplagt at forestille sig, at tilbøjeligheden til at sætte led med *i* først har bidraget til at gøre udtrykket populært.

Konsonantrækkefølge

Tre læsere, Annette Fahnøe, Eva Theilgaard Brink og Ruben Schachtenhaufen, alle fra København, har spekuleret over konsonantvekslen. Følgende forbindelser har alle to led, der kun – eller næsten kun – adskiller sig ved den indledende konsonant eller konsonantgruppe: *bimmelim*, *bummelum*, *dingeling*, *fancy-pancy*, *hyggenygge*, *Hobnobs*, *hovski-snovski*, *kissemissie*, *mumbo-jumbo*, *pingeling*, *skudderudder*, *tingelingelater*, *tjikkerlikker*, *tokkenokke*, *tummelumsk*, *Turelure*.

Som foreslået af Ruben Schachtenhaufen (i dennes blog på www.schwa.dk) ser mønsteret ud til at være, at led, der indledes af en nasal

*Tingel-Tangel, butiksskilt i Prag.
(Foto: Sven Elbro)*

(*m*, *n*) eller likvid (*l*, *r*), sættes sidst. *Kluddermudder* (eller *kluddermutter*) er ingen undtagelse, for ganske vist har *kludder* et *k*, men det har også et *l*, en likvid. Tilsvarende har førsteledet i *Trolderolle* ikke blot *t*, men også *r*. Der er dog enkelte undtagelser: *rub* og *stub* og *flower power*.

Når ingen af leddene har nasal eller likvid, ser det som foreslået af Eva Theilgaard Brink ud til, at vi foretrækker at sætte leddet med klusil (dvs. lukkelyd: *p*, *t*, *k*, *b*, *d*, *g*) sidst: (*ris ras fili*)jong gong gong, hanky-

panky, her og der, hid og did, hist og pist, ho-bo, hokus-pokus, hør og bør.

Og når det ene led helt mangler en vokal, sætter vi det som sagt først (indledningens tilbøjelighed 4): *ikke nikke nej, ogginok, ej sikkelej, avra for Laura, ase og mase, Ylle Dylle (Dolle), okker gokker, erle perle, ælle bælle, ævl og kævl, ævlebævla, av godav, øv bøv, Else Pelse (Pølsesnak), Abel Spendabel, Ole Bole, (lille) Olle Bolle, Unga Bunga, abrakadabra.* Det er måske grunden til, at vi i *årle og silde* ikke sætter ordet med *i* først. Og det kan være medvirkende til, at vi aldrig (eller kun med forsæt) vakler mht. rækkefølgen i *ild og vand* og *ude og hjemme*: Her har det første led både høj vokal og mangler indledende konsonant.

Aflydsreduplikation og produktivitet

Forbindelserne med vokalvekslen kaldes undertiden aflydsreduplikationer, fordi deres vokalvekslen i mange tilfælde er identisk med den fra bøjningsmønsteret *binde – bandt – bundet, synge – sang – sunget* (indledningens tilbøjelighed 5). Aflydsreduplikationerne er blevet til, fordi vi hver gang, vi fandt på en ny, var under påvirkning af dette mønster. Det findes i Bent Petersens børnegodnatremse fra 1940'erne:

Snork, snork
Vider' rask.
Put-put, høn-høn, bom-bom.
Brik, brak, brorn.
Bali, bala, balu.

Det findes i tegneseriefiguren Carlts vrøvleri fra lidt senere:

Split spat pilaffen dyp.
Hix hax pamesergop.
Kring på dig fra mig.

Og det findes i den rækkefølge, hvor med en cyklende fiskehandler fra Haderslev omkring 1960 falbød sine varer:

Si-i-i-ild, røchet o-o-o-ol
Si-i-i-ild og makre-e-ele.

Hvortil børnene svarede:

Ski-i-i-idt med det he-e-ele.

Bent Petersen fortæller, at han en gang gav sine børnebørn en opgave, hvor han skrev 20 sætninger med faste ordpar som *mål og mæle*, og hvor det ene af ordene i hvert par var erstattet af en tom plads. Et af børnene foreslog til udfyldning af den tomme plads i »med brask og ...« ikke *bram*, men *brusk*. Det tyder på, at mønsteret stadig er fuldt produktivt.

Kasper Boye (f. 1972)
ph.d.,
ekstern lektor i lingvistik

Forkortelseskonservatisme

Af Ken Farø

Hvis man er fysisk skrivehæmmet, opstår der en naturlig interesse i kommunikationshjælpemidler som ordprædiktion (ordgenkendelse) og tale til tekst-programmer. Det er sådan noget software, der hhv. foreslår eller selv skriver ord, så man sparer nogle tastetryk eller ligefrem dem alle til fordel for stemmen som kommandør – emner, som vi nok vil tage op ved lejlighed her i *Mål og Mæle*. Men også et traditionelt og rent sprogligt fænomen som forkortelser får aktualitet. Handikappet gør, at man ikke blot skriver mindre. Det, man skriver, bliver uvægerligt også mere komprimeret. Komprimeringen er – i hvert fald som udgangspunkt – først og fremmest (føf) til fordel for (tff) afsender, mens modtager har ulempen med at fortolke eller pakke beskeden ud igen. Men så simpelt er regnestykket ikke altid, for der er stor forskel på forkortelsers kommunikative muligheder.

Typer af forkortelser

Forkortelser er nyttige, fordi de er sprogøkonomiske størrelser. Dermed er de langt ude i familie med andre sproglige – og vidt forskellige – økonomiseringsformer som fx telegramstil og ellipse. Der findes ikke bare én, men mange forskellige typer af forkortelser – både mht. forkortel-

sens og basisudtrykkets form, deres struktur og funktion, og endelig mht. relationen mellem de to størrelser. Man finder både versalforkortelser (MF = medlem af Folketinget), forkortelser med og uden punktum (*mht.* eller *m.h.t.* eller *mht?*), forkortelser med skråstreg mellem (a/s = aktieselskab, h/f = haveforening, typen er officielt kraftigt reduceret siden 2001-*Retskrivningsordbogen*), akronymer (dvs. forkortelser hvor bogstaverne tilsammen danner stavelser, fx NATO: »nato« og ikke »æn-a-te-o«), forkortelser med fagsproglig funktion (ADT = anbefalet daglig tilførsel [af næringsstoffer]), eller værkstedsproglig funktion (RO = retskrivningsordbogen) og forkortelser, som er navne (EU).

En mellemstation mellem de superøkonomiske og radikalt rationelle initialforkortelser og den fulde form er der også, og den er heller ikke homogen: Der er typen *antifa*, *krimi* og *porno*, hvor anden del af udtrykket brutalt skæres bort, uanset om der er konstruktionsmæssig dækning for det: de oprindelige basisformer er her *antifascistisk aktion*, *kriminalfilm* eller *kriminalroman* m.m. og *porno-grafi*. En anden består af udvalgte genkendelighedsskabende bogstaver i ordet eller ordforbindelsen: *m.fl.*, *iflg.* Mens den sidste type bare klipper

ordet over et fornuftigt sted, fx: *selvf.*, som ikke dublerer *selvfed*, men *selvfølgelig*. En meget grundlæggende skelnen er opdelingen mellem a) forkortelser, der er afhængige af skriften, og b) dem, der ikke er. Eksempler på a): *osv.*, *jan.*, *etc.*, og på b): *demo*, *gymna*, *uni*.

I denne artikel ser jeg udelukkende på *initialforkortelser*, dvs. konstruktioner hvor forkortelsens enkelte bogstaver svarer til begyndelsesbogstavet i hvert ord i en etableret flerordsforbindelse. Det betyder ikke, at de er bedre eller mere relevante end andre typer forkortelser, men blot at det er hensigtsmæssigt for artiklens sigte med én eksempeltype. Jeg ser herudover udelukkende på *almensproglige* forkortelser, fordi det er her, min pointe ligger. Desuden har jeg valgt den mest økonomiske form overhovedet, nemlig små bogstaver og *uden* brug af punktum. Det bliver naturligvis på bekostning af gennemskueligheden og differentierbarheden og sikkert også æstetikken, men dette er som nævnt (*sn*) en helt og holdent (*hoh*) sprogøkonomisk øvelse.

Forkortelsers relative selvstændighed

Selv om udgangspunktet er, at forkortelser dublerer et basisudtryk, er de i en hel del (*ehd*) tilfælde selvstændigt fungerende tegn, som ikke trækker på nogen basis og således ikke skal opløses i deres bestanddele for at forstås og fungere. Når man sender eller omtaler et *SOS*, så er det

temmelig ligeegyldigt for både afsender og modtager, hvad bogstaverne *egentlig* står for: De danner simpelt hen et ord med en specifik funktion, og det er såmænd det. En del nyere, frem for alt tekniske, administrative og faglige forkortelser, refererer heller ikke først via en fuldform, men derimod direkte til deres genstand: *GPS*, *HIV*, *DDT*, *SFO*, *pvc* og *dvd* er sprogtegn helt i deres egen ret. Det er også her, man finder nævneværdig nyttilgang af forkortelser, nemlig når der importeres eller simpelthen opfindes et nyt kulturelt fænomen. Det er ikke på disse områder, artiklens overskrift er møntet.

Stilistisk modstand og pragmatisk uhensigtsmæssighed

Stilistisk og pragmatisk er der hos mange såkaldt gode og sikre sprogbrugere (*goss*) en klar holdning til forkortelserne: Den afkortede form er både doven, uengageret og uskøn. Således driller min gode ven mig den dag i dag (*ddid*) i form af (*ifa*) diverse overdrevne forkortelser (fx *KK!* for »Kære Ken«), alene fordi jeg engang formastede mig til at underskrive mig med den forkortede hilsen *kh* (kærlig hilsen). Det var ikke godt nok.

Andre situationer er mere alvorlige, og har deres faste formler. I forbindelse med dødsfald, kritisk sygdom eller andre tragiske hændelser hos kommunikationspartneren eller dennes nærmeste familie vil man gerne udtrykke deltagelse og solidaritet med den ramte. *Dgmo* vil dog

næppe nogensinde blive etableret som funktionel forkortelse i denne situation, fordi det signal, der sendes med forkortelsen, strider direkte mod det indhold, grundudtrykket ønsker at formidle, nemlig følelsesmæssig deltagelse (*det gør mig ondt!*). Det er ikke troværdig kommunikation at spare på midlerne, når der er så alvorlige følelser på spil.

På den anden side er der ingen absolut regel her. Forkortelse er ikke *nødvendigvis* lig med despekt eller manglende engagement. Dronning Margrethe, som vi her på redaktionen er pavestolte over at kunne regne blandt vores abonnenter, kan uden videre betitles *HM* (Hendes Majestæt) eller i anden person *DM* (Deres Majestæt), uden at man kommer under mistanke for antiroyalisme. Også i tysk kender man til royale forkortelser uden indbygget mangel på respekt. Den østrig-ungarske forkortelse *k.u.k.* for *kaiserlich und königlich*, der stadig bruges som reference til dobbeltriget fra 1867-1918, er helt neutral. Selv religionen har sine forkortelser: *RIP* står der på nogle katolske og angelsaksiske gravsten (fejlagtigt udlagt som forkortelse for *rest in peace*, det er den latinske liturgiske formel *requiescat in pace*, der ligger til grund). Ja, selveste Guds søn spises af med et *INRI*: *iesus nazarenus rex iudaeorum*: 'Jesus fra Nazareth, jødernes konge'.

Dynamik og stabilitet

Der kommer altså nye forkortelser til. Et af de mere velkendte eksempler

fra chat- og sms-sproget (*sms* = short message system) er *lol* (*laughing out loud*, som udtryk for at afsender morer sig), der må lide den skæbne at være homonymt med den potentielle forkortelse for *lak og læder*, som man selvfølgelig også kan have brug for. Alligevel er det påfaldende, hvor fast inventaret er blandt de nævnte gode og sikre sprogbrugere, når det handler om ikke-tekniske sammenhænge og tilfælde, hvor der ikke er et nyt indhold med i billedet. Frem for alt (*ffa*) er det mærkeligt, hvor få seriøse forsøg der er på fyldestgørende forslag til og kodificeringer af forkortelser for veletablerede flerordsforbindelser. Altså ikke bare lidt spredt fægtning (*sf*) her og der (*hod*), men en virkelig omfattende dækning. Den tilgang, der sker i forkortelsesinventaret, finder stort set (*ss*) kun sted på fire områder: 1) i teknisk, administrativt sprog og fagsprog (fx *USB*), 2) inden for navneinventaret (fx *LA* = Liberal Alliance), 3) i forbindelse med nye produkter (*PS3* = Playstation 3)) samt 4) i særlige medier og ungdomssprog. Her er nogle eksempler fra (danske!) onlinegameres (internetcomputerspilleres) indforståede chatsprog: *gtg* (= got to go!), *brb* (= be right back)!, *cul* (= see you later), altså ikke mindst udtryk, der kredser omkring afsenders tilstedeværelse ved skærmen.

Almensprogets mere generelle forkortelser derimod adskiller sig næppe afgørende fra dem, man havde til rådighed i 1950'erne. Der kommer nok nye til, men der sker kun en

minimal *indre* ekspansion: Udvalget af forkortelser blandt de utroligt mange eksisterende flerordsforbindelser med oplagt forkortelsesmulighed er åbenbart truffet én gang for alle (egfa), og der synes at være lukket for nye ansøgere.

Hvor tilfældigt og begrænset det nuværende inventar er, giver også sammenligninger med forkortelser i andre sprog et vink om. Her er nogle eksempler: først tysk, som har *z.Z.* (= zur Zeit), men ikke dansk *ft* (= for tiden), *u.U.* (= unter Umständen), men ikke *uvo* (= under visse omstændigheder, som dog heller ikke har samme udbredelse), *i.w.S.* (= im weiteren Sinn), men ikke *ibf* (= i bred forstand – et andet muligt basisudtryk er *i bedste fald*); så engelsk *PTO* (= please turn over), men ikke tilsvarende *vv* (= vend venligst), eller *BTDT* (= been there, done that, som udtrykker en blasert kommentar om, at man ikke er imponeret over en andens handlinger, eller en ironiseringen over afsenders pral), men ikke fx et dansk *vdgd* (= været der, gjort det).

Etableringsgrad

Man kan grundlæggende inddele forkortelser i 3 etableringsgrader. Den første omfatter fuldt etablerede og samtidig kodificerede forkortelser, dvs. sådanne, der er registreret i nor-

merende ordbøger som Sprognævnets *Retskrivningsordbogen*, samme organs forkortelsespublikationer og standardværker som *Nudansk Ordbog* og *Den Danske Ordbog*. Her finder man velkendte forkortelser som *fvf.* (= før vor tidsregning), *th.* (= til højre), *tv.* (= til venstre), *d.d.* (= dags dato), *osv.* (= og så videre), osv. Det er netop denne gruppe, der er så overraskende statistisk over tid.

På næste niveau har vi forkortelser, som nok har en vis udbredelse, men som ikke ser ud til at være kodificeret i de gængse ordbøger: *ifm* (= i forbindelse med), *pba* (= på baggrund af), *mh* (= mange hilsner), *vh* (= venlig hilsen).

Endelig har vi i gruppe 3 forkortelser, der ikke er gængse og anerkendte, men som – hvis man betragtede dem helt og aldeles (hoa) nøgternt – ville være meget nyttige at nå til enighed om (se nederst på siden). I slutningen af artiklen kan man få en opløsning af dem i deres ordbestanddele, hvis man ikke allerede har regnet dem ud.

Værsgo! Det står dig frit for (dsdff) at bruge dem, ja du opfordres endda på det varmeste (pdv) til det. Og, kan man tilføje, de har oven i købet (oik) en vis chance for at blive etableret bl.a. som følge af (sfa) netop din brug, for med Mål og Mæles (MoM's) tusindvis af læsere

<i>igf</i>	<i>vos</i>	<i>ojmb</i>	<i>seh</i>	<i>gdvsv</i>	<i>bvm</i>
<i>gdl</i>	<i>loab</i>	<i>Hvdobd</i>	<i>geig</i>	<i>dve</i>	<i>ibf</i>

når forslagene ud til mange og, må man formode, sprogligt indflydelsesrige sprogbrugere på én gang.

Diskussion

Mange vil helt sikkert (hs) stejle over det overordnede forslag samt de fleste eller samtlige af de uetablerede forkortelser, som for nogles vedkommende muligvis har været i brug allerede i personlige noter eller i indforstået korrespondance. Argumenterne vil bl.a. være, a) at de er umulige at huske, og b) at de er uskønne. Men her må vi så minde om, at det samme til hver en tid (thet) kunne siges om *mht*, *osv* og *fvf*. – hvis ikke de altså lige havde været etablerede. Et eller andet sted (eas) er det dog absurd og lidt fejlt kun at ville anerkende det (tilfældigvis) eksisterende, når det potentielle, som der er et praktisk behov for, lige så godt kunne få chancen for at udfylde samme funktion. Praktiske problemer med homonymi, dvs. den uundgåelige situation, at to eller flere forkortelser kommer til at få forskellig betydning, vælter ikke korthuset: Det er allerede et udbredt fænomen i sproget, uden at systemet bryder sammen af den grund (adg) – også blandt forkortelser: Fx har C.C. på fransk mindst 100 forskellige basisudtryk, uden at det skaber de store vanskeligheder.

Kontekstens betydning

Der er som vist stor forskel på forkortelser. På samme måde er der himmelvid forskel på, i hvilken grad forkortelsen kan afkodes uden videre

(uv), eller om det er nødvendigt med en tekstuel sammenhæng. Skalaen går fra umiddelbart forståelig helt uden kontekst (fx *FN*) til helt uigenemskuelig for de fleste mennesker selv med kontekst (*iyk* = i yderste konsekvens). Her er et par eksempler på, hvad konteksten bidrager – og ikke bidrager – med. Først fem uetablerede initialforkortelser:

<i>imø</i>	<i>nfn</i>	<i>dfrojff</i>	<i>jed</i>	<i>ædsæb</i>
------------	------------	----------------	------------	--------------

Nogen bud? Så sætter vi dem ind i en (autentisk) kontekst:

»Riis: Imø er Contador uskyldig«

»I cykelsporten såvel som i livet støder man jævnligt på udtrykket 'nfn'. En tjeneste skal før eller siden betales tilbage«.

»Dfrojff er en typisk måde at tage luften ud af en konflikt på, men det løser den jo ikke. Man kan også tænde på konfrontationen«.

»Hvert brev slutter med PS: Jed«

»Ædsæb. I dette tilfælde gælder det Kolding Kommune, der har udvist mandsmod og kløgt nok til at give en undskyldning«.

Både den semantiske, den syntaktiske og den tekstuelle kontekst er meget nyttig, og i mange tilfælde vil den være tilstrækkelig til, at forkortelsen kan afkodes. Du kan kontrollere dit gæt i boksen sidst i artiklen.

Et krav om kontekstløs dechifrerbarhed er dog ikke rimeligt, for det gælder for de fleste sprogtegn, at man skal kende deres betydning eller funktion for at kunne bruge dem rigtigt eller forstå dem til bunds. Her er forkortelser ingen undtagelse: Lige så snart de er optaget i sproget, har de deres eget liv. Det er kun i planlægningsfasen – som også denne artikel tilhører – at alting er kunstigt, og at forkortelserne udelukkende skal forstås ved henvisning til basisudtrykket.

Sammenfatning

Almensprogets forkortelser er en temmelig statisk størrelse, hvad der hænger sammen med en vis konservatisme og den generelle stilistiske

ojmb = om jeg må bede
 Hvdobd =
 Herren velsigne dig og bevare dig
 rmir = rend mig i røven
 ibf = i bred forstand / i bedste fald
 loab = lad os alle bede
 igf = i givet fald
 vos = vent og se
 gdsvs = gid det var så vel
 gdl = gider du lige!
 geig = gemt er ikke glemt
 seh = stop en halv

nedvurdering af forkortelser hos mange nøglesprogbrugere. Det er klart, at forkortelser i nogle sammenhænge er af det onde, både mht. dechifrerbarhed, kommunikativ succes og formfuldendthed. Men for nogle mennesker er de i visse situationer kærkomne, fordi de nogle gange er med til at sikre, at der *overhovedet* finder kommunikation sted. At de så måske ikke er så lækre og heller ikke altid er så gennemskuelige i sig selv, er et minus, man må acceptere, ligesom på andre planer, når man på grund af ydre eller indre omstændigheder er tvunget til at prioritere.

Dette handler slet ikke om, at vi nu alle skal til at skrive telegramstil og kryptere vores tekster. Det handler derimod om *sprogplanlægning*. Med en liste over forslag til forkortelser, der meget mere radikalt inddrager hele det komplekse udtryksstof end nu, ville sprogsamfundet have et *beredskab*, som man så selv kunne udnytte alt efter kræfter, samvittighed, kommunikationsstrategi og æstetiske holdninger. Hvorfor sidde

imø = i mine øjne
 nfn = noget for noget
 jed = jeg elsker dig
 ædsæb = æres den som æres bør
 dfrojff = du får ret og jeg får fred

Opløsning af forkortelserne s. 44.

Opløsning af forkortelserne s. 45.

og vente på etablering her, hvor den praktiske nytte af forkortelses*muligheden* dog er temmelig evident?

Der foregår mange bestræbelser på normering inden for andre dele af sproget: fremmedord, termer, stavning, bøjning og kommatering for nu at nævne nogle af de mest ombejlede. Om det i alle tilfælde er de væsentligste, vil jeg tillade mig i det mindste at sætte til debat. Der er i hvert fald (ihf) nogle medborgere, der ville have konkret gavn af en mere rationel sprogplanlægning og håndtering af forkortelserne. Hverdagens og almensprogets vel at mærke

(vam), og først og fremmest (fof) i form af (ifa) en *indre ekspansion* inden for det allerede etablerede ord- og ordforbindelsesinventar. Men herudover er der andre nytteaspekter ved ideen: Hvis vi vender tilbage til indledningens ordprædiktion, så kunne man under skrivning på fx pc (= personal computer) eller telefon knytte forkortelserne til den fulde form, som elektronhjernen så selv genererede. På den måde ville problemet med æstetik og kommunikative vanskeligheder være løst. Forkortelsen ville da fungere som en makro, blot af den mere (sprog)logiske slags.

*Ken Farø (KF), f. 1972
adjunkt i tysk sprog, ph.d. (!)
Institut for Engelsk,
Germansk og Romansk (ENGEROM)
Københavns Universitet (KU)*

Tak til Lars Brink og Pernille Rytterhuus

Quiz om forkortelser

Gæt en uetableret, men manglende forkortelse. Alle etablerede flerordsforbindelser, der ikke har en tilsva-

rende etableret forkortelse, er rigtige svar. Eksempler på svar kommer i næste nummer.

1. uao	18. htmf	35. kds
2. fess	19. tfs	36. Dsdh
3. ojsms	20. oufb	37. gkri
4. ufc	21. gjogn	38. uflor
5. tg	22. tilm	39. khv
6. tea	23. deea	40. dtDs
7. sr	24. tff	41. mg
8. gw	25. nen	42. iihhh
9. hdfhjm	26. GbD	43. iFSoHn
10. inig	27. sok	44. dmisi
11. ss	28. sfmp	45. oen
12. sn	29. hif	46. cfua
13. hol	30. pmb	47. ufmb
14. nakta	31. jfjb	48. oufb
15. pgpds	32. ul	49. viv
16. tfs	33. dkl	50. ufpr
17. gb	34. ksde	